

Η ΘΑΣΟΣ –Η ΙΔΕΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΘΑΣΟ–
ΣΕ ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Sanya Velkova

Η Θάσος και η γύρω περιοχή από ανέκαθεν είναι γνωστές στους Βούλγαρους και συνδέονται με τη συναισθηματικότητά τους, με τους πόθους τους, με την περιέργεια και το ενδιαφέρον τους.

Το 1942 ο Δημήτρης Δήμων, ένας από τους μεγαλύτερους Βούλγαρους πεζογράφους, δημοσιεύει τις ταξιδιωτικές σημειώσεις του «*Εντυπώσεις από ένα ταξίδι στη Θάσο*» (για πρώτη φορά η δημοσίευση γίνεται στη μία από τις μεγαλύτερες εφημερίδες της Βουλγαρίας *Мир* (Ειρήνη), στα πλαίσια των οδοιπορικών του με τίτλο *Събтропични брегове* (Υποτροπικές ακτές). Το έτος είναι πολύ σημαντικό –πρέπει να μας προετοιμάσει για καθορισμένες προσδοκίες– γίνεται λόγος για τα λεγόμενα «νέα εδάφη», οι δε διαθέσεις της Βουλγαρίας σε ό,τι αφορά τον πόλεμο είναι ακόμη αισιόδοξες... Και ο Δ. Δήμων δεν μπορεί να ξεφύγει από τη χαρακτηριστική για την εποχή εκείνη έξαρση, όταν μιλάει για το «άνθος της φυλής μας» στο πρόσωπο των νεαρών Βουλγάρων στρατιωτών που συναντά στην Καβάλα¹. Παρ' όλα αυτά το συγγραφικό του ύφος απέχει πολύ απ' αυτό που θα αποκαλούσαμε «εθνικισμό»².

Περνάει από τα στενά της Κρέσνας αναμένοντας με ανυπομονησία τη «δροσιά της Θάσου»³. Οι ορισμοί για το ελληνικό τμήμα της διαδρομής –Σιδηρόκαστρο, Σέρρες, Δράμα– πρωτίστως σχετίζονται με τον «απέλπιδο καύσωνα» και τις δυσχέρειες, σχετικές με το ταξίδι⁴. Διαφαίνεται κάποια εμπάθεια προς τους Γάλλους που έχουν δημοσιεύσει έργα τους αφιερωμένα σ' αυτά τα μέρη, όπως και λύπη για την εικόνα των Βουλγάρων που έχουν σχηματίσει οι περισσότεροι Γάλλοι συγγραφείς:

1. Δήμων, Δ. Ανάλεκτα. Τ. 4, Σόφια 1975, σ. 329 (Димов, Д. Събтропични, Vol. 4, Sofia 1975, p. 329).

2. Βλ. το παράρτημα.

3. Op. cit., σ. 327.

4. Op. cit., σ. 327.

«... Με εξαίρεση τον Ουγκώ, τον Λαμαρτίνο και τον άκαχο Λαμούς, είναι ζήτημα αν κάποιος Γάλλος έχει πει καλά λόγια για μας. Για τον Λοτί είμαστε αιμοβόροι, αγροίκοι, ο δε Πολ Μοράν, περνώντας από τη Βουλγαρία, είδε μόνο κόκκινες πιπεριές κρεμασμένες κάτω από τις στέγες. Ίσως η έντιμη ευγένεια των Γάλλων κάποια μέρα θα διακρίνει την αλήθεια»⁵.

Ο Δ. Δήμωφ κατορθώνει να μεταδώσει στον αναγνώστη την ανυπομονησία του, να δει το περίγραμμα της Θάσου μέσα στη «ζεστή νότια θάλασσα»:

«Εμφανίστηκε ξαφνικά, γράφει, τεράστιος, ήρεμος και γαλανός ορίζοντας, άβυσσος από νερό και ουρανό, ενωμένοι πίσω από το ισχυρό περίγραμμα της Θάσου, λουσμένο κι αυτό μέσα στη διαφανή γαλανή απεραντοσύνη. Η πρώτη αντίληψη είναι η δροσιά, η ψυχική γαλήνη, η σωματική ηρεμία και ησυχία. Ύστερα αιφνιδιαστικά σας κυριεύει ένας λυσσαλέος θαυμασμός. Βλέπετε ότι η θέα ξεπερνάει τη φαντασία σας. Θέλετε να 'χετε φτερά, να πετάξετε σ' αυτόν τον νότιο άπειρο ορίζοντα, γεμάτο με τη λάμψη του ήλιου και τη γαλανή απεραντοσύνη, να πετάξετε προς τη Θάσο, προς τον Άθω, προς το Αρχιπέλαγος από αναρρόθμητα ελληνικά νησιά».

Η ίδια εικόνα υπάρχει και στο πιο γνωστό μυθιστόρημα του Δ. Δήμωφ «Καπνός», που είναι γραμμένο ανάμεσα στο 1946 και το 1951. Το μυθιστόρημα αυτό αποδείχτηκε από τα πιο διαβασμένα στη βουλγαρική λογοτεχνία αλλά και από τα πιο σκανδαλώδη έργα λόγω της αρνητικής αντιμετώπισης που δέχτηκε εκ μέρους της μαρξιστικής κριτικής. Ιδού το απόσπασμα:

«... Και τότε ξαφνικά εμφανίστηκε η θάλασσα πελώρια, ήσυχη και γαλανή άπλα, άβυσσος από νερό και ουρανό, ενωμένοι πίσω από το περίγραμμα της Θάσου, λουσμένη κι αυτή στο διαφανές γαλάζιο χρώμα. Δεξιά χανόταν το μακρινό περίγραμμα του Άθω και αριστερά η βαλτινή πεδιάδα του Σαρί Σαμπάν, τα τέλματα του Νέστον, καταβυθισμένα στην άχνα, και τα σκούρα τμήματα πράσινου της Κεραμωτής. Στη μέση, στους πρόποδες του λόφου απλωνόταν η Καβάλα, γιγάντιο αμφιθέατρο από λευκά, πυκνά συσσωρευμένα σπίτια που πρόβαλλαν εκτυφλωτικά επάνω στο σκούρο γαλάζιο της θάλασσας»⁶.

Η Θάσος περιγράφεται από τον Δ. Δήμωφ με πολλή ζεστασιά: γι' αυτόν το νησί θα μπορούσε να είναι ένα ανεξάντλητο αντικείμενο για τους επιστήμονες διαφορετικών κλάδων, για τους ιστορικούς, για τους ζωγράφους και τους πεζογράφους⁷. Οι συγκρίσεις ανάμεσα στη Βουλγαρία και την Ελλάδα, που γίνονται ήρεμα και καλοπροαίρετα, αφθονούν. Έχει κανείς την αίσθηση πως ο συγγραφέας αναζητά σημεία στήριξης για την επιθυμία του να νιώσει την εγγύτητα των τόπων και των αν-

5. Op. cit., σ. 328.

6. Δήμωφ, Δ. Καπνός. Τ. 2, σ. 216. (Димов Д. Тютюн. Vol. 2, Sofia 1979, p. 216).

7. Δήμωφ, Δ. Καπνός. Τ. 2, σ. 337.

θρώπων που συναντά. Υπάρχει και το κάτι άλλο· φαίνεται πως αυτό το ταξίδι του Δ. Δήμωφ στην Καβάλα και στη Θάσο (1942) μαζί με την επιστράτευσή του και την παραμονή του σ' αυτά τα μέρη κατά το 1944 έχουν διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στο συναισθηματικό κόσμο του.

Παραθέτω μερικά παραδείγματα:

«Δεν έχω συναντήσει πουθενά αλλού το μαγικό γαλάζιο τοπίο, περισσότερη γαλήνη, περισσότερη ηρεμία! Η Βάρνα είναι μαγική, αλλά εκεί δεν μπορείτε να αναπαυθείτε... Εδώ τα πάντα είναι γεμάτα λάμψη και έντονη γαλάζια ομορφιά, τα πάντα είναι φανταχτερά κι εκτυφλωτικά, αλλά σχεδόν μελαγχολικά, ήρεμα... Η διαίσθηση της διορατικότητας της σκέψης, της σαφήνειας και της ψυχικής ειρήνης που σας κυριεύει, είναι απερίγραπτη. Ξαφνικά μαντεύετε το μυστικό της αρχαίας Ελλάδας, κατανοείτε καθαρά γιατί σ' αυτά τα ηλιόλουστα νησιά το μάρμαρο έχει αναστηθεί σε θεία σχήματα, γιατί η ζωολογία και η βοτανική του Αριστοτέλη ήταν φιλοσοφία της φύσης»⁸.

Σε πολλά σημεία των ταξιδιωτικών σημειώσεων του Δ. Δήμωφ στο μέρος που σχετίζεται με την Καβάλα και τη Θάσο βρίσκονται πολλές εκφράσεις συμπάθειας, όπως «συμπαθητικός Έλληνας», «καλόψυχοι Έλληνες»... Αυτή η στάση εν μέρει συνδέεται με τη χαρακτηριστική για τους διανοούμενους αδυναμία προς την αρχαία Ελλάδα, προς τη μυθολογία της και τα πολιτιστικά της επιτεύγματα γενικά. Βάσει αυτού ο Δ. Δήμωφ δεν μπορεί να ξεφύγει από τη νοητική σχέση που του επιβάλλεται μεταξύ αυτού που βλέπουν τα μάτια του και εκείνου, το οποίο ξέρει ή νιώθει για το αρχαίο παρελθόν της χώρας.

Παραθέτω ένα μικρό παράδειγμα:

«Από κάπου πάλι διασκορπίζονται ήχοι φλάουτου, αρχαία και θλιβερή μελωδία, της οποίας οι ασημένιοι τόνοι διαχύνονται μέσα στη νύχτα και σας κάνουν να σκέφτεστε για παράσταση σε αρχαίο ελληνικό θέατρο»⁹.

Και στο μυθιστόρημα «Καπνός» υπάρχει αυτή η εικόνα:

«Από κάπου έφθανε ήχος φλάουτου, αρχαία ελληνική μελωδία, η οποία έσβηνε στην καυστική γαλάζια απεραντοσύνη επάνω από τον ακύμαντο ήσυχο όρμο και τις ακτές, βυθισμένες σε δεντρολίβανο, ρόδια και σύκα»¹⁰.

Οι παραλληλισμοί συνεχίζουν:

«Ένα εννιάχρονο κοριτσάκι με σκισμένο φορεματάκι, με γρατσουνισμένα από τα αγάθια πόδια και λεπτό σαν βλαστάρι επιβλέπει τα ζώα. Ξαφνικά όλοι προσέχουν την άγρια γοητεία της βοσκοπούλας, το αρχαίο πρόσωπο, τα μάτια της που μοιάζουν ελιές. Στην αρχή τα βλέμματα την ταράσσουν, αλλά μετά συνέρχεται.

– Πώς σε λένε; ρωτάει κανείς.

8. Δήμωφ, Δ. Καπνός, Τ. 2, σ. 338.

9. Δήμωφ, Δ. Ανάλεκτα, Τ. 4, σ. 343.

10. Δήμωφ, Δ. Καπνός, Τ. 2, σ. 164.

– Άληξ (Αλίκη: σημ. δική μου, Σ. Β.), απαντάει το κοριτσάκι δειλά και στο χαμόγελό του, σ' αυτό το ασυνείδητο κοκετάρισμα μελλοντικής γυναίκας, υπάρχει κάτι αιώνιο και παλιό σαν το νησί»¹¹.

Παρόμοια εικόνα συναντάμε και πάλι στο μυθιστόρημα «Καπνός». Στο κείμενο αυτό η συνάντηση ενός από τα κεντρικά πρόσωπα με το μικρό κοριτσάκι από τη Θάσο παίζει ρόλο για την εξέλιξη της υπόθεσης και γενικά για την ιδέα του συγγραφέα σ' αυτό το έργο. Στο μυθιστόρημα η πρώτη συνάντηση του Κώστωφ (του ήρωα) με το εννιάχρονο κοριτσάκι αφήνει στον ηλικιωμένο άντρα της εξής εντύπωση:

«Στο λείο πρόσωπο του παιδιού διαφαινόταν κάποια αρχαία ομορφιά που έχει μείνει από χιλιετίες, τα μαλλιά του είχαν κοκκινωπό χρώμα, και στα μάτια του μετάνγιζε ξεχωριστό διανγές κιανό χρώμα»¹².

Η επίμονη επανάληψη των εικόνων αυτών σημαίνει πως η επαφή του Δήμωφ με τη Θάσο έχει σφραγίσει τη μνήμη του καλλιτέχνη και η ιδέα για το νησί μετατρέπεται σε πυρήνα της ιδέας του για την Ελλάδα γενικά.

Στα κείμενα που παρουσίασα η Θάσος υπάρχει ως κρησφύγετο, ως μαγικός τόπος και διαχρονική ομορφιά, τόπος όπου το αρχαίο πνεύμα νικά τις σύγχρονες υποβολές...

ΑΣ επιστρέψουμε και πάλι στο συναισθηματικό και λεπτό ταξιδιωτικό κείμενο του Δ. Δήμωφ. Όταν περιγράφει την αναχώρησή του από τη Θάσο, με μια σύντομη πρόταση καθλώνει την αφήγησή του: «Το παραμύθι τελείωσε».

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ο Δημήτρης Δήμωφ (1909-1966) γεννήθηκε σε οικογένεια διανοουμένων. Η μητέρα του είχε έντονο ενδιαφέρον προς τη λογοτεχνία. Το 1934 ο ίδιος ολοκλήρωσε τις σπουδές του στο Πανεπιστήμιο της Σόφιας, στη Σχολή Κτηνιατρικής. Τον Ιανουάριο 1943 ειδικεύθηκε στη Μαδρίτη Ισπανίας. Το Μάρτη της ίδιας χρονιάς επέστρεψε στη Βουλγαρία και επιστρατεύθηκε στη Μακεδονία του Αιγαίου μέχρι το Σεπτέμβριο 1944.

Ο Δ. Δήμωφ έχει συγγράψει πάνω από 20 επιστημονικά ερευνητικά έργα και μετά το θάνατό του έχουν βρεθεί χειρόγραφα δύο ακόμη έργων με θέμα τη θεωρία της αντανάκλασης. Είναι καθηγητής ανατομίας, εμβρυολογίας και ιστολογίας. Προεδρεύει στην Ένωση των Βουλγάρων συγγραφέων από το 1964 μέχρι το θάνατό του. Από το 1942 δημοσιεύει διηγήματα, οδοιπορικά, αποσπάσματα μυθιστορημάτων και θεατρικών έργων σε διάφορες λογοτεχνικές εκδόσεις. Τα έργα του τον αναδει-

11. Δήμωφ, Δ. Ανάλεκτα. Τ. 4, σ. 343.

12. Δήμωφ, Δ. Καπνός. Τ. 2, σ. 162.

κνύουν ως μαέστρο του ψυχολογικού και του κοινωνικού μυθιστορήματος.

Συγγραφέας με ρητά δηλωμένες δημοκρατικές θέσεις, ο Δ. Δήμωφ επιβάλλει στη βουλγαρική λογοτεχνία μοντέρνο καλλιτεχνικό ύφος, το οποίο διακρίνεται από ψυχολογική διείσδυση, διανοητική εμβάθυνση, αιχμηρή αντιπαράθεση και λεπτή αίσθηση για τον πλούτο της γλώσσας. Η κλίση του συγγραφέα προς το διαφορετικό, το δραματικό και το μοιραίο διακρίνεται σε όλα του τα έργα.

Τα χειρόγραφα που βρέθηκαν μετά το θάνατό του, ωθούν το μεγαλύτερο μέρος από τους ερευνητές του έργου του να καταλήξουν στο ότι μετά το 1939 ο ίδιος ξεκινάει το μυθιστόρημά του - *Тютюн* (Καπνός). Ενδιάμεσα το 1942 δημοσιεύεται και το οδοιπορικό του *Субтропични брегове* (Υποτροπικές ακτές). Το ανολοκλήρωτο και χωρίς τίτλο έργο του δημοσιεύεται στο λογοτεχνικό περιοδικό *Пламък* (1967, N 11 και 12) ως *Роман без заглавие* (Μυθιστόρημα χωρίς τίτλο) και συμπεριλαμβάνεται στα *Άπαντα* του συγγραφέα (1966-1967).

Όταν το 1943 ο Δ. Δήμωφ πηγαίνει στη Μαδρίτη, εγκαταλείπει το μυθιστόρημα που είχε αρχίσει, για να επιστρέψει και πάλι σ' αυτό μετά το 1945 και με τελειώς διαφορετικό χειρισμό.

Η παραμονή του στην Ισπανία αποδεικνύεται ως γόνιμη όχι μόνο από άποψη των επιστημονικών του ενασχολήσεων, αλλά και για το συγγραφικό του έργο. Η γνωριμία του με εκπρόσωπο του Ιησουΐτικού τάγματος στην Ισπανία και η επίσκεψη στο Τολέδο που ακολούθησε (στην έδρα του τάγματος), δυναμώνουν το ενδιαφέρον του Δ. Δήμωφ για τον καθολικισμό και τον μετατρέπουν σε μία από τις κατευθύνσεις στην πλοκή του μυθιστορήματος *Осбени youth* (Καταδικασμένες ψυχές). Το μυθιστόρημα αυτό ο συγγραφέας το ξεκινάει στην Ισπανία και το ολοκληρώνει μετά την επιστροφή του στην Καβάλα το 1945. Το έργο παίρνει το κρατικό βραβείο, έχει μεταφραστεί στα σερβοκροατικά και ουγγρικά και γίνεται σενάριο για κινηματογραφικό έργο, το οποίο έχει μεγάλη επιτυχία. Σύντομα ο Δ. Δήμωφ δημοσιεύει αλληπάλληλα τέσσερα οδοιπορικά για την Ισπανία.

Το 1946 δημοσιεύεται το πρώτο απόσπασμα από το μυθιστόρημα «Καπνός» (στη λογοτεχνική εφημερίδα *Литературен Фронт*, N 2, 28 Σεπτ. 1946). Το 1951 το μυθιστόρημα έχει ολοκληρωθεί εξ ολοκλήρου και στο τέλος της ίδιας χρονιάς φθάνει στα χέρια των αναγνωστών και των «άτυχων κριτών του».

Ο «Καπνός» αποδεικνύεται όχι απλώς ένα από τα πιο διαβασμένα μυθιστορήματα στη βουλγαρική λογοτεχνία, αλλά και το μεγάλο εμπόδιο για τη μαρξιστική κριτική. Η δημοφιλία του βγαίνει από το χώρο του μυθιστορήματος και οικειοποιείται τα πάντα για το έργο και γύρω από το έργο. Η αντιπαράθεση που αρχίζει αμέσως μετά από την εκτύπωσή του, επικεντρώνεται όχι τόσο επάνω στα προσόντα του μυθιστορήματος, αλλά πρώτα απ' όλα στα πλαίσια και στις δυνατότητες της δογματικής φιλολογικής σκέψης. Σχηματίζεται ενιαία γνώμη ότι το έργο χρειάζεται διασκευή και αυτή η ατμόσφαιρα, μαζί με τις επίμονες υπενθυμίσεις, μακρές συζη-

τήσεις και την πίεση η οποία ασκήθηκε, έχουν αποτέλεσμα ο Δ. Δήμωφ να συμφωνήσει να τροποποιήσει το μυθιστόρημά του.

Ο συγγραφέας, λοιπόν, έστω και άθελά του, διευρύνει την περιγραφή του εργατικού κόσμου και εισάγει καινούριους ήρωες –ως αποτέλεσμα ο όγκος του βιβλίου μεγαλώνει με άλλες 250 σελίδες. Το 1954 το μυθιστόρημα επανεκδίδεται με τις διορθώσεις που έχει κάνει ο Δήμωφ σε συνεργασία με το λογοτεχνικό κριτικό Υακο Μολhon και τον επόμενο χρόνο ο «Καπνός» επανεκδίδεται για δεύτερη φορά· και σ' αυτό το κείμενο ο Δ. Δήμωφ κάνει επιπλέον διορθώσεις. Και στις δύο αυτές περιπτώσεις η κριτική σύσσωμη προτιμά την αποστασιοποίηση από κατηγορηματικές κρίσεις.

Σε τελική ανάλυση το έργο υπάρχει και διαβάζεται στη διασκευή που απαιτεί το μαρξιστικό κατεστημένο. Μόλις το 1992 επανεκδίδεται στην αρχική του μορφή. Σε όλες του τις παραλλαγές ο «Καπνός» είναι μυθιστόρημα για τη μοναξιά του απόμου, για την τεράστια πίεση της ζωής επάνω στις ηθικές αρχές, για τον περίπλοκο ψυχολογικό λαβύρινθο των ανθρώπινων σχέσεων.

Το μυθιστόρημα είναι μεταφρασμένο σε τριάντα γλώσσες και κινηματογραφήθηκε το 1961 με εξαιρετική επιτυχία.

Συγκρίσεις ανάμεσα στην Καβάλα και το Μπουργκάς (Πύργος της Βουλγαρίας) κάνει στις ταξιδιωτικές του σημειώσεις άλλος συγγραφέας, ο Πέτκο Ρόσεν: η θέση του είναι καθαρά πραγματολογική, αλλά και σε μεγάλο βαθμό γεμάτη επιφύλαξη. Στην τοποθεσία της Καβάλας και του λιμανιού της ο ίδιος αντιπαραθέτει:

*«... το καλλίσσωμο στεφάνι της λυγερής Στράντζας¹³, Βόρεια–
τη γαλάζια κορυφογραμμή του Αίμιου, με την ορμή της να
καταβυθισθεί στη θαλασσινή άβυσσο· Ανατολικά και Δυτικά
–άπλα, άπλα και απεραντοσύνη...»¹⁴.*

Παρόμοια είναι η στάση του απέναντι στη Θάσο: σε διαφορά από το Δ. Δήμωφ, αυτός, 15 χρόνια νωρίτερα, δεν πετυχαίνει να νιώσει τη μαγεία του νησιού και δίνει τελείως διαφορετική προέκταση των άμεσων εντυπώσεών του, γράφοντας ότι:

*«Η Θάσος αξίζει μία ολόκληρη καλοκαιρινή περιπλάνηση...
Να τη γνωρίζεις, να τη νιώσεις πιο κοντινή. Τώρα η σκέψη
μου υπαγορεύει μόνο αυτό: αυτή δεν ξεπήδησε από τα βάθη
της θάλασσας για να αντιμετωπίσει την ορμή μας· αντιθέτως,
είναι κάτι σαν προφυλακή της δικής μας ορμής»¹⁵.*

Πέτκο Ρόσεν είναι το ψευδώνυμο του Πέτκο Γκεωργκίεφ Τσορμπατζήφ (1880-

13. Η Στράντζα είναι βουνό Νοτιοανατολικά στη Βουλγαρία κοντά στα σύνορα με την Τουρκία.

14. Ρόσεν, Π. Από το Δούναβη μέχρι το Αιγαίο, Ό,τι έχει ειπωθεί και βιωθεί. Σόφια 1927, σ. 238.

15. Ορ. cit., σ. 239.

1944). Έχει γεννηθεί στην Ανατολική Θράκη, στο χ. Κοφτσάς, νομού Λόζεγγραντ. Συμμετέχει στην εξέγερση Ίλιντεν-Μεταμόρφωσης στην περιοχή Στράντζα. Σπουδάζει νομικά στο Παρίσι και τη Γενεύη. Συνεργάζεται ενεργά στα περιοδικά *Демократически преглед* «Δημοκρατική επιθεώρηση», *Χιπεριον* «Υπερίων», *Златороз* «Χρυσό κέρας», *Българска мисъл* «Βουλγαρική σκέψη», στις εφημερίδες *Зора* «Αυγή», *Слво* «Λόγος», *Пряпорец* «Λάβαρο» κ.ά. Γράφει βιβλία με ταξιδιωτικές σημειώσεις (*Από το Δούναβη μέχρι το Αιγαίο, πράγματα που έχουν ιδωθεί και βιωθεί*, 1927), διηγήματα και λογοτεχνικές κριτικές.